

Odpověď I. Hancockovi (kritika textu I. Hancocka „The East European Roots of Romani Nationalism“)¹

Jiří Lípa²

Píši Vám v reakci na článek Iana Hancocka „Východoevropské kořeny romského národnostního hnutí“,³ zvláště pak na jeho kritiku neromských autorů prezentované v podkapitole „Neromské postoje k romské jednotě.“

Osoby kritizované Hancockem rozdělují do čtyř skupin. Nejprve se budu zabývat Hancockovými výpady proti následujícím ciganologům: Britům Doře Yates a Brianu Vesey-Fitzgeraldovi, Američanu Werneru Cohnovi a Maďaru Józsefu Vekerdimu; zadruhé se budu detailněji zabývat Hancockovou kritikou adresovanou mé osobě; za třetí se zmíním o Čechovi Jaroslavu Susovi a nakonec bych rád učinil poznámku k Hancockem zmiňovanému Heinrichu Himmlerovi.

V Hancockově pohledu pramení „vina“ diskutovaných autorů z jejich tvrzení, že Cikáni netvoří celek a nesměřují k jednotě s ostatními Cikány. Je pravda, že je možné najít několik málo zapálených Cikánů a neromských organizátorů Cikánů, kteří roztroušeni v různých zemích vykonávají aktivity odpovídající tomu, co Hancock nazývá „romský národnostním hnutím“. Není překvapivé, že jejich reakce na skutečnost, že Cikáni byli nuceni žít po celá staletí jako vydědenci na okraji evropských společností, jsou přehnané. Tito aktivisté sice prohlašují, že hovoří za Cikány, ovšem i přes určité organizační úspěchy mají stále na Cikány jako celek vliv jen velice nepatrný. Fakt, že organizovat Cikány je nesmírně náročné, můžeme vidět nakonec i v samotném Hancockově článku.

Řada věcí, které tito organizátoři Cikánů plánují, jsou od každodenních starostí většiny Cikánů velice vzdálené. Jedním z nejoblíbenějších projektů některých z těchto organizátorů, o nějž většina Cikánů nejeví zájem, je vytvoření spisovného cikánského

1 V originále nenese Lípův text žádný název a je předznamenán pouhým „Vydavatel“.

2 Lípa, Jiří — „To the Editor“, *Nationalities Papers* Vol. XXI, No. 2, 1993, str. 269–272.

3 Hancock, Ian: The East European Roots of Romani Nationalism, *Nationalities Papers*, XIX, No. 3, zima 1991, str. 251 — 267.

Vzhledem k tomu, že Hancock (o jehož termín se zde i v celé stati jedná) v odpovídajících souvislostech nacionalismus definuje jako „pocit sdílené identity určité skupiny lidí a z tohoto pocitu vyplývající snahu danou identitu posílit a získat uznání coby odlišná populace, kterou v očích majoritní společnosti spojují společné historické, kulturní, jazykové, politické, náboženské a jiné další vazby.“ (Hancock, I. — The East European Roots of Romani Nationalism, in: Crowe David & Kolsti, John, eds. — *The Gypsies of Eastern Europe*, New York, 1991, str. 133–150, zde str. 133), rozhodl jsem se překládat termín „nationalism“ v daných souvislostech jako (cikánské) „národnostní hnutí“. Náročnější čtenář nechť tuto informaci uchová v paměti; (pozn. překl.).

jazyka.⁴ (Ačkoli se současné cikánské či romské dialekty vyvinuly z *jednoho* jazyka, jejich vzájemná srozumitelnost je dnes buď velice malá anebo vůbec žádná. Jako důsledek tohoto faktu by tak nutně muselo vzniknout *několik* spisovných cikánštin).

Ve skutečnosti má gramotnost mezi Cikány jen velice krátkou tradici. Protože všichni Cikáni, pokud stále ještě hovoří *romani*, se již v raném věku stali bilingvními v jazyce jejich hostitelské země, považují za samozřejmé, že se jejich děti učí číst a psát v jejich druhém jazyce (tj. nikoli v *romani*). To neznamená, že by Cikáni neměli mít spisovný jazyk. Jen je třeba, aby byl hned na počátku jakéhokoliv pokusu o jeho vytvoření vzat v potaz reálný odhad skutečné lingvistické situace Cikánů.

Hancockova kritika mé osoby pramení z mé recenze⁵ Krume Kepeskiovy a Saip Jusufovy mluvnice cikánštiny vydané ve Skopje⁶.

Má obecná námitka k této mluvnici makedonské romštiny zněla — tehdy i nyní —, že vytváří falešný dojem, že Cikáni sdílejí jeden spisovný jazyk. Ve skutečnosti spisovná romština dosud neexistuje. Jedním z konkrétních případů tohoto nerealistického přístupu je například to, jak se sestavitelé mluvnice makedonské romštiny vyrovnávají s vypůjčenými slovy (v tomto případě z makedonštiny). Jedním z unikátních rysů Cikánů je to, že každý dialekt cikánštiny takovými výpůjčkami oplývá, což je výsledek specifických lokálních historií Cikánů.

Zapálení představitelé „romského národnostního hnutí“ přesto sní o vytvoření „spisovné“ cikánštiny, která by se mohla ve všech ohledech rovnat spisovným jazykům, které za sebou mají stovky let vývoje. V duchu této myšlenky vyloučili autoři mluvnice makedonské cikánštiny z živé cikánštiny, se kterou začínali, většinu vypůjčených výrazů a nahradili je slovy z hindštiny. Proč z hindštiny? Zjevně měli za to (stejně jako další představitelé „romského národnostního hnutí“), že takový krok logicky vyplývá z faktu, že cikánština a hindština jsou příbuzné jazyky. Nevadilo jim, že slova z hindštiny, která začlenili do své „spisovné“ cikánštiny jsou Cikánům *nesrozumitelná*, a že jejich velké množství dělá jejich „spisovnou“ cikánštinu cizím jazykem i pro ty Cikány, na základě jejichž dialektu (nebo dialektů) byla vytvořena.

Protože se integrace Cikánů do ne-cikánských společností zrychluje, užívání cikánštiny (anebo přesněji, jejích *dialektů*) bohužel postupně upadá. Jakožto specialista na dialekty cikánštiny jsem samozřejmě pro udržení *všech* dialektů cikánštiny naživu. Tvrzením, že mluvnice makedonské cikánštiny představuje „spisovný“ cikánský jazyk, se vytváří iluze, že s cikánštinou je vše v pořádku. Ve skutečnosti je ale makedonská „spisovná“ cikánština zbytečný nerealizovatelný výtvar. Současně s tím zůstává aktuální situace ohrožených živých dialektů cikánštiny neřešena.

Právě z těchto důvodů jsem pro *Newsletter of the Gypsy Lore Society (North American Chapter)* napsal praktický program toho, co podle mého názoru bylo pro cikánštinu — mnohem spíše než ono upevňování samolibých iluzí podobných těm, které zastávají představitelé „romského národnostního hnutí“ — skutečně potřeba udělat.

4 Viz např. „Forming a New Gypsy Spirit: Will Sanskrit Help?“ *The New York Times*, srpen 27, 1990, str. A4.

5 *Newsletter of the Gypsy Lore Society, North American Chapter*, 5, No. 3, 1982, str. 1, 3, 4, 7.

6 Kepeski, Krume — Jusuf, Saip: *Romani gramatika — Romska gramatika*, Skopje: Nasa Kniga, 1980.

To, co Hancock cituje jako ilustraci mého domnělého „nepřátelství“ vůči „romskému národnostnímu hnutí“ pochází právě z mého návrhu. Zde jsou některé relevantní výňatky z tohoto programu:

— Ciganologové by měli usilovat o zachycení skutečné mizející cikánské kultury a jazyka ve všech jejich lokálních variantách, aby je zachránili pro bohatství vytvořů lidského ducha.

— Mnoho z převládajících interpretací cikánských kultur⁷ nebo jejich určitých aspektů není bohužel založeno na objektivních analýzách reality, ale spíše na předem hotových představách, které snad mohly být odvozeny z pozorování jiných etnických skupin, ovšem na Cikány je aplikovat nelze.

— Co si dnešní situace žádá (samozřejmě kromě potřeby zlepšit materiální situaci Cikánů), je zaznamenání mnoha spontánních a původních textů týkajících se jakýchkoli témat ze skutečného života Cikánů, ve všech živých dialektech *romani*, a to ve skutečné podobě jejich komunikace, tedy bez jakékoliv eliminace vypůjčených prvků a bez umělého zavádění nových výrazů. Všechny takové texty by sloužily jak ne-cikánským, tak cikánským badatelům jako zdroj skutečné živé romštiny. Mnohé z těchto textů by navíc obsahovaly informace o cikánských institucích a zvycích. Pokud se v procesu hledání rodilých pomocníků a jich výcviku pro tento úkol objeví literární talenty, tím lépe. Ovšem dokonce ani v takovém případě bych nespěchal s označením jejich cikánštiny za „spisovný jazyk“, alespoň pokud bereme vážně význam termínu „spisovný jazyk“. Postulovaná existence [tvorba] „spisovné“ cikánštiny by omezila potenciální spisovatele — mluvčí jiných dialektů než toho, který bude náhodně označen za „spisovnou“ cikánštinu. Náš cíl by přitom měl být opačný: povzbuzovat ke psaní ve všech dialektech všech variet cikánského jazyka. Systematická práce na tomto projektu může někdy v budoucnu vést k tomu, že se objeví skutečná cikánská literatura, a to pravděpodobně v několika formách.

— Myšlenka „vytvoření“ spisovné cikánštiny (v jedné nebo více podobách, bez ohledu na to, na kterém dialektu nebo kombinaci dialektů bude vytvořena) se může zdát být v souladu s některými trendy moderní doby. Ve skutečnosti se ovšem jedná o pouhé hračkaření, plýtvání energií a materiálními prostředky, kterých v ciganologii není nazbyt. Zatímco se *uměle vytvářejí* chybějící atributy, které mají v očích snílků a byrokratů vytvořit z Cikánů etnickou menšinu v konvenčním smyslu slova, ztrácejí se nám před očima nenahraditelné hodnoty cikánské kultury.⁸

(Kurzívou jsem psal slova, která Hancock vybral pro ilustraci /na straně 256/ mé domnělé „viny“.)

7 Na tomto místě je v originále uvedeno jednotné číslo; v souladu se zbytkem věty, jakož i s Lípovým textem z *Newsletteru*, odkud výňatek pochází, opravuji na plurál (pozn. překl.).

8 *Newsletter of the Gypsy Lore Society, North American Chapter*, 6, No. 1, 1983, str. 8 a 9 (tj. Lípa 1983a); viz též mou odpověď v čísle 3 (str. 2) téhož ročníku *Newsletteru* (tj. Lípa 1983b).

Uvedených názorů se držím doposud. Kdyby Hancock přijal objektivní přístup, zjistil by, že jsem psal v zájmu skutečné cikánské vernakulární kultury, na niž by se měl soustředit zájem představitelů „cikánského národnostního hnutí“ především.

Hancock odkazuje na Jaroslava Suse jakožto ciganologa. Ten jím ale není. Jeho kniha⁹ je aplikací teorie národnosti, tak jak byla proklamována marxisty sovětského typu. Jejím hlavním zdrojem bylo oficiální rozhodnutí komunistického vedení Československa o politickém statusu Cikánů. Na základě oficiálních možností, proti kterým neexistovalo žádné odvolání, bylo rozhodnuto, že různé skupiny Cikánů v Československu nebudou považovány za národnostní menšinu (samozřejmě, že o to méně za národnostní *menšiny*).

Oproti očekávání se Hancock zmiňuje o Heinrichu Himmlerovi z jiného důvodu než toho, že byl šéfem organizace, jejímž cílem bylo systematické vraždění Cikánů. Zpočátku jsem vztahu, který Hancock postuluje mezi Himmlerem a lidmi nařčenými z nepřátelství k „romskému národnostnímu hnutí“, nerozuměl. Nakonec jsem Hancockovu myšlenku pochopil. Jejím jádrem je toto: Himmler — jak říká Hancock (s. 255) — se navzdory svým genocidním záměrům rozhodl, že „určité konzervativní romské rodiny“ budou eliminace ušetřeny, aby byly zachovány jako historická kuriosita. Nerozhodl se k tomu proto, že by se v něm ozval soucit, ale na základě chladnokrevné reflexe. Objektivní vědecký zájem ciganologů kritizovaných Hancockem je pak podle tohoto autora srovnatelný s bezskrupulózními zájmy Himmlera o cikánské rodiny, které se rozhodl ušetřit. Jejich „hříchem“ je pak neuznání existence „romského národnostního hnutí.“

Na objektivním přístupu založená studie o tom, co Hancock nazývá „romským národnostním hnutím“ by byla vítaným přínosem do ciganologického bádání¹⁰. Hancockův článek ovšem objektivní studium nepředstavuje. Jeho závěry nejsou adekvátně doloženy. Je záměrně vytvořen tak, aby zaujal spíše emoce než logiku.¹¹

Přeložil Marek Jakoubek

LITERATURA:

COHN, Werner (2008): Mýtus cikánského národnostního hnutí. In: Marek Jakoubek (ed.) *Cikáni a etnicita*. Praha/Kroměříž: Triton, str. 134–143; z angličtiny přeložil Marek Jakoubek.

HANCOCK, Ian (1991): The East European Roots of Romani Nationalism. *Nationalities Papers*, XIX, No. 3, zima 1991, str. 251 — 267.

HANCOCK, Ian (1991): The East European Roots of Romani Nationalism. In: David

⁹ Sus, Jaroslav: *Cikánská otázka v ČSSR*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961.

¹⁰ Možno doplnit, že v tomtéž čísle *Nationalities Papers*, kde byl zveřejněn Lípův text, byla na stranách 282–286 publikována i tehdy ještě bezejmenná studie Wernera Cohna, posléze nazvaná *Mýtus cikánského národnostního hnutí*, která je věnovaná právě analýze odpovídajícího fenoménu, a to v intencích velice podobných těm, po nichž volá Lípa (českému čtenáři je překlad této studie již dostupný: Cohn, Werner — *Mýtus cikánského národnostního hnutí*, in: Jakoubek, Marek /ed./, *Cikáni a etnicita*, Praha/Kroměříž: Triton, 2008, str. 134–143); pozn. překl.

¹¹ Rád bych zde poděkoval páteru Francisi Glimmovi za jeho podněty.

- Crowe — John Kolsti, (eds.) *The Gypsies of Eastern Europe*. New York: Routledge, str. 133–150.
- KEPESKI, Krume — Jusuf, Saip (1980): *Romani gramatika — Romska gramatika*. Sophe: Nasa Kniga,
- LÍPA, Jiří (1982): [Review of:] Kepeski, Krume — Saip Jusuf. 1980. *Romani gramatika — Romska gramatika*. Skopje: Nasa Kniga. 220 pp. *Newsletter of the Gypsy Lore Society*, 5 (3): 1, 3, 4, 7.
- LÍPA, Jiří. (1983a): Reply to Kenrick. *Newsletter of the Gypsy Lore Society, North American Chapter*, 6 (1): 8–9; (doplněno překladatelem).
- LÍPA, Jiří (1983b): Reply to Puxon. *Newsletter of the Gypsy Lore Society, North American Chapter*, 6 (3): 2; (doplněno překladatelem).
- SUS, Jaroslav (1961): *Cikánská otázka v ČSSR*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury,

